

А. Аляшкевіч

ВАЙСКОВАЯ ЛЕКСІКА ЯК БАЗА СЕМАНТЫЧНАЙ ДЭРЫВАЦЫІ Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

У лінгвістыцы існуюць розныя тэрміны для тлумачэння семантычнай дэрывацыі. У агульным сэнсе сам працэс дэрывацыі прадугледжвае стварэнне другаснай, рэзультатыўнай адзінкі і пэўных дэрывацыйных адносін. У беларускай мове існуюць пласты лексікі, для якіх дэрывацыя больш характэрная. Несумненна, да іх можна аднесці і вайсковую лексіку.

Матэрыялам нашага даследавання паслужылі 1034 лексічныя адзінкі, адабраныя пры дапамозе суцэльнай выбаркі з аўтарытэтнай лексікаграфічнай крыніцы «Кароткі расейска-беларускі вайсковы слоўнік» Станіслава Судніка (1993). Выяўлена, што дэрывацыі паддаецца прыкладна 3 % даследуемых адзінак, пры ўмове, што ўлічваліся выключна лексемы, якія спачатку з'явіліся як адзінкі вайсковай лексікі, а потым пайшлі па-за межы вайсковай сферы.

Размежавана дзве групы лексічных адзінак: словы, якія набылі другасныя значэнні ў іншых сферах ужывання (*зброя, плацдарм, флагман, похва, кіль, забраніраваць, рэкагнасыроўка і інш.*), і словы, якія прайшлі праз дэрывацыю ў зваротным кірунку (*тыл, плаха, вузел, рокаш і інш.*). У цэнтры нашай увагі – лексічныя адзінкі першай групы.

У сучаснай публіцыстыцы шырока выкарыстоўваюцца такія словы, як *зброя, плацдарм, флагман* і інш. У старадаўнія часы зброю выкарыстоўвалі ў якасці прылады для фізічнай абароны ці нападу. У такім значэнні выкарыстоўвалі і адпаведныя намінацыі ў моўнай практыцы. Але з часам яны пачалі актыўна выкарыстоўвацца ў якасці адзінак стылістычна-афарбаванай лексікі: *Мастацтва павінна служыць зброяй для замацавання і ўглыблення новага ладу жыцця* (З. Бядуля). Слова *плацдарм* спачатку служыла для абазначэння прасторы, на якой разгортваецца ваенная аперацыя. Аднак у сучасных СМІ і літаратуры яно было знойдзена намі ў значэнні 'зыходны пункт' (*плацдарм для думак, плацдарм русіфікацыі*). Слова *флагман* спачатку абазначала вайсковае званне – 'камандуючы злучэннем ваенных караблёў' – ці 'самы буйны карабель флоту'. Сёння гэтыя словы часта ўжываюцца ў значэнні 'аб'ект, самы буйны ці галоўны сярод падобных' (*флагман палітычнай апазіцыі, прамысловы флагман*).

Мы знайшлі словы, другасныя значэнні якіх належаць біялагічнай тэрміналогіі. Так, *пыхва* – слова з ваеннай сферы – перайшло ў анатамічны слоўнік і нават у жыццёвыя рэаліі: у вайсковай лексіцы яно абазначае 'футарал для нашэння зброі', а вось ў анатоміі – 'унутраны палавы орган жанчыны'. Лексема *кіль*, першапачатковае значэнне якой звязана з ваенна-марскай сферай, – 'брус, які служыць для забеспячэння трываласці корпуса судна'; у арніталогіі, якая сфармавалася пазней за караблебудаўніцтва, трактуецца як 'прадаўгаваты выраст на грудной косці, да якога прымацаваны грудныя мышцы ў птушак'.

Па нашаму меркаванню, на з'яўленне дэрыватаў у межах вайсковай лексікі, паўплываў гістарычны фактар, у тым ліку шматлікасьць войнаў на тэрыторыі Беларусі. Калі падчас войнаў гэтыя словы былі даволі моцна распаўсюджаны, то пасля іх заканчэння яны заставаліся ў мове як агульнаўжывальныя. Спрацаваў таксама моўны закон эканоміі, паводле якога зусім нязручна ствараць новае слова, калі ёсць іншае, якое магчыма пашырыць у значэнні.

М. Бура, Е. Клешняк

НЕМНОГО О ВОЗРОЖДЕНИИ ИВРИТА

Возрождение языка иврит можно назвать одним из самых смелых и при этом самых успешных лингвистических экспериментов в истории: сегодня на языке иудейского Танаха и христианского Ветхого Завета, переставшем употребляться в устной коммуникации около II в. н.э. и возрожденном 16 столетий спустя благодаря усилиям гебраистов-энтузиастов, говорят более 8 миллионов человек.

В истории иврита, входящего в северо-западную подгруппу семитской языковой семьи, выделяют следующие периоды: 1) библейский (до 450 г. до н.э.); 2) послебиблейский (450 г. до н.э. – I в. н.э.); 3) раввинистический (I–IV вв. н.э.); 4) средневековый (IV–XVIII вв.); 5) современный (с конца XVIII в. и до наших дней). Следует отметить, что гебраисты XIX–XX вв. опирались в своем языкотворчестве на лексический и грамматический материал как Танаха, так и более поздних источников: Мишны (Священного Предания иудаизма, кодифицированного в начале III в. н.э.), средневековых литургических поэм и переводов научной литературы и т.п.

В фонологии и синтаксисе современного иврита нашли отражение черты таких языков европейского еврейства, как идиш и немецкий, ладино и испанский, немецкий, французский, польский, русский и др. Так, большинство современных израильтян не различают фонем [h] и [x], [q] и [k], [tʰ] и [t], предпочитают аналитические грамматические формы синтетическим и употребляют как в устной, так и в письменной речи калькированные с европейских языков синтаксические конструкции и фразеологизмы.

Особый интерес для исследователя представляет лексический строй современного иврита. Лингвистам и писателям, стоявшим у истоков «нового иврита», приходилось проявлять немалую изобретательность при поиске лексических средств для описания реалий, неизвестных авторам Танаха, Мишны и средневековых ивритских текстов. Заполнение лакун производилось при помощи 1) адаптации слов, обозначающих исторические реалии (*seren* = «владелец филистимский» в Первой книге Царств > «капитан» в значении «воинское звание»); 2) секуляризации религиозных терминов (*kiyor, maḥbat, kaf, mazleg* «названия храмовой утвари» > «умывальник», «сковорода», «ложка» и «вилка» соответственно); 3) дифференциации синонимов (*sfina* и *tsi* «корабль» > *sfina* «корабль» и *tsi* «флот»; *agala* и *karon* «повозка» > *agala* «повозка» и *karon* «вагон»); 4) калькирования (*tapuaḥ-adama* «картофель», буквально «земляное яблоко» – ср. нем. *der Erdapfel*, франц. *la pomme de terre*,